

Scenáristika jako metoda v mezinárodních vztazích

ONDŘEJ DITRYCH

Scenario Building as a Method in IR

Abstract: This article presents an overview of the historical development of scenario building as a way of productively relating to the future in international politics against the background of the discussion of the systemic theories' predictive power deficit. It outlines a methodological framework of the "new scenario building" in which point forecasts are abandoned in favour of creative thinking about possible alternative futures with the aim of challenging intersubjectively shared assumptions in the field of both theory and practice, broadening the space of thinking about international affairs, and advancing political wisdom in the process of confronting the future as it unreels with the imagined future(s). Finally, it puts forward a method of scenario building anchored in this framework through which scholars in the field of international relations may improve the practical relevance of their historical and theoretical knowledge in the eyes of policy makers and the public at large.

Keywords: scenarios, new scenario building, prediction, future, methodology.

„Předpovídat není snadné. Hlavně když jde o budoucnost,“ postěžoval si prý kdysi Niels Bohr. Steskům slavného dánského fyzika by zvlášť v posledních dvaceti letech mohla přitakat i nemalá část obce badatelů v oboru mezinárodních vztahů. Neselhávají snad jejich teorie opakovaně při předvídání událostí světové politiky, jakými byl konec studené války nebo útoky 11. září 2001, a jejich důsledků v podobě proměny světového řádu a války proti terorismu? A nedovedou-li předvídát tyto zlomové události, k čemu jsou v očích tvůrců zahraniční politiky i široké veřejnosti prospěšné?

Přes veškerou vnitřní komplexitu nejsou teorie mezinárodních vztahů schopny předpovídat události s významným dopadem na mezinárodní politiku, neboť ty bývají důsledkem nelineárního vývoje – náhlého odpadnutí od nastoleného kurzu, u něž lze průběh plavby oceánem času alespoň částečně očekávat. Na druhé straně, chce-li být jakýkoliv společenskovední obor prakticky relevantní, nemůže nad budoucností lámat hůl (George 1993). Budoucnost nám může zůstat neznámá, to však neznamená, že ji nelze podrobit disciplinovanému vědeckému zkoumání (Neumann – Øverland 2004: 265).

Psaní scénářů či scénáristika (*scenario building*) se díky vývoji, jímž v posledních letech v disciplíně prochází, stala jednou z nejslibnějších metod přemýšlení o budoucnosti. Prvek pravděpodobnostní předpovědi (*point forecast*), respektive předpovědi nejpravděpodobnější budoucnosti, je potlačen na úkor tvořivého promýšlení možných budoucností. Jeho cílem je rozšířit prostor pro úvahy o mezinárodní politice znejišťováním intersubjektivně sdílených předpokladů. Ty bývají pevně zakořeněny mezi tvůrci zahraniční politiky nebo ve zpravodajských službách, jež jsou hlavními dodavateli předpovědí budoucího politického vývoje a takzvané *estimative intelligence*, a uvažování o budoucnosti svazují (srovnej Herrmann – Jong 2007; Nye 1994). Zpřítomňovaná budoucnost se v konfrontaci s budoucností myšlenou stává nástrojem učení a kultivace praktického úsudku ve smyslu aristoteléské *frónésis*.

Úkolem novodobé scenáristiky je tedy v první řadě přiblížit vědu o mezinárodních vztazích zpět politické praxi (k té měla ve chvíli svého zrodu velmi blízko jako normativně zaměřený obor, který si chtěl odhalit příčiny a podmínky ústředních problémů mezinárodní politiky, zejména mezinárodního konfliktu), jinými slovy, zvýšit její praktickou relevanci. Tvořivé a zároveň disciplinovaně psané scénáře mohou být nicméně užitečným nástrojem i pro teorii samu, neboť poukazují na slabé a silné stránky teorií využívaných k formulaci předpokladů, na jejichž základě jsou konstruovány kauzální mechanismy, které jim dodávají dynamiku. A konečně scénáře mohou působením na praxi a teorii prostor pro promýšlení zahraniční politiky nejen rozšiřovat, ale i vytyčovat. Nalézají totiž uplatnění i ve výuce. Nedávným vtipným pokusem o využití scenáristické metody k představení hlavních teoretických směrů v oboru jsou Dreznerovy scénáře „otevření hrobů“ a útoku zombie. Dočítáme se zde například, že „*realisté by obhajovali politiku nezasahování do toho, jak státy ožvlých mrtvol přistupují ke svým živým i nemrtvým občanům, ... [a] dospěli by nakonec k závěru, že mezi státy lidí a zombie není většího rozdílu*“ (Drezner 2011: 45). Naproti tomu „*liberálové předpokládají, že významným krokem k řešení problému bude vznik komplexního zombie režimu. Sdílené výhody smetení ožvlých mrtvol z povrchu země jsou poměrně značné a pravděpodobnost smysluplné koordinace politik vysoká*“ (Tamtéž: 54–55).

Podobně jako v zahraničí hrají v českém prostředí scénáře významnou úlohu při organizačním plánování – ať už ve veřejném, nebo soukromém sektoru (*scenarío planning*). Sama o sobě nesamozřejmě metafora (filmového či divadelního) scénáře je v českém prostředí i přes svůj časoprostorově vzdálený původ pevně zakořeněna. Následující konzultace chce vyjít z tohoto stavu a nastinit metodologický rámec „nové scenáristiky“ a od něj odvozené nástroje, jimiž mohou akademici – a obecněji odborníci – v oboru mezinárodních vztahů zvyšovat praktickou relevanci svých historických a teoretických znalostí v očích tvůrců zahraniční politiky a široké veřejnosti. Protože jde o metodu kvalitativní, může přímo navázat na kvalitativně-metodologickou příručku pro obor mezinárodních vztahů *Jak zkoumat politiku* (Drulák et al. 2008) rozšířením sady metod zde popisovaných.

Konzultace bude postupovat následovně: V první části představí problematiku vztahu teorii v oboru k budoucnosti a historie scenáristické metody od počátků v americkém *establishmentu* v rámci výzkumu obrany v padesátých letech 20. století až k současným realizacím. Druhá část se věnuje metodě psaní scénářů při přijetí metodologických předpokladů „nové scenáristiky“. Po uvedení metodologického rámce tohoto přístupu představuje šablonu navrhouvanou Stevenem Bernsteinem a jeho kolegy (2000) a návod odvozený z nedávno uskutečněného projektu Ústavu mezinárodních vztahů *Scénáře světové politiky 2012–2013* (Ditrych et al. 2012) jako východiska pro obecnější vizuální model, v němž se tyto přístupy prolínají. Závěrečná kritika poukazuje na přínosy i úskalí přístupu nové scenáristiky k budoucnosti.

S BUDOUCNOSTÍ NA ŠTÍRU: PROBLÉM PŘEDPOVĚDI A SCENÁRISTIKA V HISTORICKÉ PERSPEKTIVĚ

Když vědci věští

Mezinárodní vztahy jako věda – alespoň jako věda americká (srovnej Hoffmann 1977) – v sobě od počátku nesla silný prvek prediktivity. Jinými slovy, pochopení minulosti, často reduktivního rázu, tedy pomocí několika málo vysvětlujících proměnných, mělo být nástrojem předpovědi, tedy porozumění budoucnosti.¹ Tento princip mohl vycházet ze skutečnosti, že předpovídání budoucnosti v lidském společenství bylo odedávna činností spojenou s vysokou prestiží – tedy alespoň pokud jsou ostatní přesvědčeni o úspěšnosti takového počínání, nebo alespoň o jeho metodické nezpochybnitelnosti, například díky (všeobecně uznávanému) výjimečnému přístupu předvídajícího k božskému (jímž může být v moderní společnosti „vědecké poznání“). Zajisté měl ale i normativní rozměr, neboť

porozumění budoucnosti znamenalo příspěvek k řešení problémů buď mezinárodních vztahů obecně (problém války), anebo zahraniční politiky jednotlivých států. V *Politics among Nations* tak Hans Morgenthau například přistupuje na předpoklad, že podobné podmínky povedou k podobným výsledkům, a tyto podmínky zkoumá (redukčním) prizmatem své filozofické antropologie, tj. politično chápe skrze lidskou *psyché* a zejména skrze všudypřítomnou vůli k moci (Morgenthau 1948; srovnej Frei 2001). Odhalení vzorců souvislostí mezi podmínkami a důsledky pomocí vědeckého zkoumání mu mělo být nástrojem předpovědi a ovlivnění budoucnosti. Coby klasický realista Morgenthau zdůrazňoval neustálý střet protichůdných tendencí jako základní podmínku lidské tragédie a poukazoval (i když ne zcela konzistentně) na omezení moderní vědy, založené na bezbřehé víře v rozum jako prostředek zdokonalení společnosti. K možnostem předpovědi v mezinárodních vztazích se stavěl skeptičtěji než jeho následovníci. Zvědečtění disciplíny související s behaviorální revolucí zvýšilo nejen její sebevědomí ohledně schopnosti vysvětlit minulost a předpovídat budoucnost.² Zároveň nezřídka znamenalo i odklon od původní normativní dimenze, k němuž byla predikce v teoriích mezinárodních vztahů vztažena.

Zrození scenáristiky z ducha studené války

Scenáristická metoda vzešla z prostředí s disciplínou mezinárodních vztahů úzce spojeného – v obrannévýzkumném komplexu USA v padesátých letech 20. století. Konkrétněji v korporaci RAND (*Research and Development*), kde vznikla jako výhonek metody systémové analýzy a s konkrétním normativním zadáním přispět k účinné realizaci americké zahraniční politiky.³ Počátky scenáristiky jsou spojeny se jmény Olaf Helmer a Herman Kahn. Právě Kahnovi se zalíbil návrh spisovatele Leo Rostena pojmenovat alternativní budoucnosti vyvíjené v RAND jako scénáře (*scenarios*, v té době již archaického synonyma používanějších *screenplays*), aby potlačil vnímání těchto narativů o budoucnosti jako prostých předpovědí budoucího vývoje (Ringland 1998). Není proto bez ironie, že Kahn, který se dlouhodobě zabýval budoucností jaderné války a jejího dopadu, tedy pravého „myšlení nemyslitelného“ (Kahn 1960), se měl stát předlohou Kubrickova filmu *Dr. Divnoláška*.

Scénáře vznikající v RAND se od standardních metod socioekonomického plánování, které se v západních společnostech rozvíjely po druhé světové válce souběžně s vzrůstající kontrolou státu nad ekonomikou (Neumann – Øverland 2004), lišily v tom, že nepostulovaly ideální stav, jehož mělo být v daném časovém úseku dosaženo, a následně nevytyčovaly cestu, jak tohoto stavu dosáhnout. Zároveň se vzdalovaly standardním předpovědním metodám, které byly v této době využívány v americké bezpečnostní komunitě, například předpovědním pomocí takzvaných operačních kódů jednání sovětských vládních činitelů (srovnej Gaddis 1993: 9). Namísto toho byly definovány jako „*hypotetické sekvence událostí, konstruované za účelem soustředění pozornosti na kauzální procesy a okamžiky důležité pro rozhodnutí [decision points]*“ (Kahn – Wiener 1967: 6, citováno dle Neumann – Øverland 2004: 262). Scénáře měly, jinými slovy, vytvořit prostor pro střetávání argumentů o budoucnosti. Na rozdíl od nové scenáristiky však kahnovské scénáře neměly ambici opustit pevnou půdu linearity. Základem scenáristické metody byla budoucí projekce „standardního světa“ vytvářející páteřní trajektorii, od níž se odpoutávaly „kanonické variace“. Nečekané změny vyvolané vysoce nepravděpodobnými faktory (*wild cards*) byly sice do Kahnových modelů rovněž zahrnuty, ale pouze v okrajové roli. Kromě toho svým pevným ukotvením v doméně strategických studií kahnovské scénáře posilovaly konkrétní ideologický rámec pro úvahy o mezinárodní bezpečnosti a neměly ambici stát se východiskem pro alternativy kognitivně dominantních pozic.

Mezinárodní vztahy a budoucnost v éře post bellum

Nenadálým koncem studené války a zhroutilím sovětského impéria pokusům o předvídaní budoucnosti neodzvonovalo. Ve prospěch pokračující relevance modelů včasného

varování, zejména kvantitativních (či počítačových simulací), se v nedávné době vyslovili například Schneider a jeho kolegové (2010, 2011). V jiné části disciplinárního pole se mezitím odehrává živá debata o budoucnosti americké moci, respektive jejího úpadku, následků tohoto trendu a možností jeho zpomalení či zvrácení. Deklinistické argumenty jsou v této debatě často založeny na deterministických tvrzeních o nevyhnutelnosti velmocenského (či imperiálního) úpadku, které vycházejí z metafory velmoci jako organismu prožívajícího různá životní období, dále z nevyhnutelných zákonů historie, teoretických zákonitostí (například z vyvažování jako základního principu chování států, které je nyní upraveno pro stav mocenské predominance) či z mravních argumentů („pýcha předchází pád“).⁴ I optimistické predikce nezřídka vycházejí z určitého teoretického základu, například konkrétní konceptualizace moci a soudů o tom, *jakého* druhu je moc, jež v současné a budoucí mezinárodní politice hraje důležitější roli než moci ostatní (Nye 2011).

Zároveň však tato přelomová událost vyvolala v oboru značnou skepsi ohledně schopnosti generovat předpovědi. Pro Gaddise (1993) selhání teorií znamená pouze dvojí: buď tyto teorie měly platnost pouze omezenou (byly tedy platné pouze v době studené války, kdy vznikaly, a nyní jejich platnost vypršela), nebo nebyly platné *vůbec*. Důvod nachází v metodologii. Za prvé akademici působící v oboru mezinárodních vztahů propadli závislosti vůči přírodním vědám (Gaddis zde volá ke slovu Freuda!) a zoufale se pokoušeli reprodukovat objektivní a deterministický typ výzkumu, který s nimi spojovali. Nicméně lidé nejsou „molekulami“, neboť mají různé hodnoty, zkušenosti, interpretace těchto zkušeností a zkušenosti jiných, kterých využívají k osmyslnění a utváření svého okolí ke své (pocitované) výhodě (pro dřívější verze této teze o falešné analogii zkoumaného předmětu srovnej Carr 1946; nebo Hoffmann 1959).⁵ Tento postulát, který je jádrem interpretačních přístupů ve společenských vědách (charakterizovaných „dvojí hermeneutikou“; srovnej Giddens 1976), vede mimo jiné k závěru, že společenskovědní předpovědi mohou být jak sebenaplňujícími, tak sebepopírajícími proroctvími. Za druhé se mezinárodní vztahy jako obor honí za chimérou. Právě v době, kdy si idealizovaly určitou koncepci výzkumu v přírodních vědách, probíhal v těchto vědách proces, který ji podstatně (paradigmaticky) narušil. Newtonovskou fyziku vystřídala Einsteinova teorie relativity, Werner Heisenberg zformuloval svůj princip neurčitosti (ten ostatně sehrává ústřední úlohu ve fiktivním rozhovoru mezi ním a Nielsem Bohrem ve Fraynově *Kodani*) apod. Nové metody ve fyzice a matematice sofistikovaně *pracují* s neurčitostí, nepravidelností a nepředvídatelností – právě s těmi jevy, které chce prediktivní věda o mezinárodních vztazích co možná nejvíce *popřít*.

Posledním krokem Gaddisovy kritiky je oslava historie (jeho vlastní disciplíny) jako jediného pravého způsobu poznání budoucnosti (srovnej též Gaddis 1996). Výsledkem kritiky prediktivní moci teorií, spojené s ořesem způsobeným koncem studené války, nicméně nutně nebylo popření smyslu teorie mezinárodních vztahů jako takové ve prospěch historie. Linie ražená autory jako Rosenau (1990) nebo Jervis (1997) rovněž vycházela z kritiky fetišistické adorace přírodních věd, usilovala však o přestavbu teorií spíše než o jejich naprosté popření. Poukazovala na skutečnost, že sociální systémy (podobně jako řada systémů přírodních) nejsou systémy uzavřenými (bez interakcí svých částí s okolním prostředím), v nichž lze za určitých podmínek empiricky pozorovat invarianci (neměnnost), ale systémy otevřenými, v nichž – jednoduše řečeno – co platilo jednou, nemusí platit podruhé. Klíčovým pojmem, který vstupuje do diskuse, je nelinearita, stojící v protikladu vůči (dosud obecně a zjednodušeně předpokládané) linearitě, od níž se odvíjí možnost projekce minulosti do budoucnosti. Budoucnost přitom není *jako* minulost, a čím vzdálenější budoucnost je, tím víc se liší – kvůli klesajícímu významu setrvačnosti systému – také od přítomnosti (srovnej Doran 1999). Konceptuálním základem pro tyto úvahy se stala, poněkud ironicky, opět věda nespolečenská – matematika, respektive studium komplexních systémů.

Studium komplexních systémů je zajisté právě tím druhem nedeterministické vědy, o němž hovoří Gaddis. Zároveň si nárokuje platnost pro dynamické přírodní i společenské systémy. Vychází z obecné systémové teorie, kybernetiky, teorie chaosu a teorie katastrof a zabývá se matematickými vlastnostmi nelineárních a nestabilních systémů. Nelinearita je v tomto kontextu specifikována jako nerovnováha mezi systémovými vstupy a výstupy, jež vzniká v důsledku pozitivních či negativních smyček zpětných vazeb (*feedback loops*). Pozitivní smyčky výstup zesilují (imaginárním příkladem je takzvaný motýlí efekt), negativní smyčky jej oslabují. Na rozdíl od uzavřených systémů jsou hranice otevřeného systému otevřeny svému prostředí, a systém se může v průběhu času vyvíjet – v případě komplexních adaptivních systémů skrze učení a přizpůsobení svému okolí (i tohoto okolí samého). Rozpoznatelné vzorce v komplexních nelineárních systémech mohly být nalezeny až s využitím moderních počítačů, schopných vypočítat nelineární rovnice. Nicméně předpověď vývoje těchto systémů zůstává značně omezená (fakticky na určení vzorců chování), neboť je prakticky téměř nemožné získat úplné informace o počátečních podmínkách, v nichž se systém nachází. Pouze s jejich pomocí by totiž bylo (hypoteticky) možné zachytit kauzalitu v interakcích, jejichž příčiny a následky mohou být v nelineárních systémech vzájemně značně disproporční (Bousquet – Curtis 2011).

Považovat studium komplexních systémů za „řešení“ deficitu existujících (systémových) teorií mezinárodních vztahů v oblasti předpovědi by tak bylo značně nadsazené. Za prvé komplexita sama na deterministickou předpověď rezignuje. Za druhé „komplexita netvoří jeden soubor myšlení či jednotnou teorii... Přemýšlet o ní lze nejlépe jako o řadě konceptů, metod a dohadů, které vyvstaly jeden vedle druhého v důsledku práce na konkrétních nelineárních, adaptivních, vznikajících anebo sebeorganizujících jevech/problémech, během nichž se ukázala nedostatečnost stávajících přístupů“ (Bousquet – Geyer 2011). Přínos inspirace studiem komplexních systémů spočívá v oblasti kritiky stávajících úvah o budoucnosti. Koncepty vypůjčené z výše popsaného heterogenního rámce se v tomto kritickém projektu mohou stát výzbrojí pro diskursivní intervence. Příkladem mimo obecnou debatu o předpovědi v mezinárodních vztazích může být – jinak ideologicky značně zatížený – příspěvek Nialla Fergusona do debaty o budoucnosti amerického impéria, který výše popsané deterministické přístupy zpochybňuje (Ferguson 2010). Zároveň se tyto koncepty stávají výbavou pro nové, povětšinou kvalitativní přístupy k promýšlení budoucnosti (ale také minulosti; srovnej Lebow 2010), k nimž se řadí i nová scenáristika. Než bude představen její metodologický rámec, je třeba ji zasadit do současného stavu scenáristiky obecně.

Scenáristika dnes

Pro strukturu scenáristického pole ve vztahu k budoucnosti platí obecně to, co v disciplíně mezinárodních vztahů. Prediktivní předpověď je stále využívaným nástrojem, zejména v kombinaci s kvantitativní metodologií. Na druhé straně se však rozvíjejí kvalitativní přístupy ke konstrukci scénářů zohledňujících problematiku zacházení s budoucností. Tyto přístupy zdůrazňují tvořivost při vytváření možných budoucností na úkor úsilí najít nejpravděpodobnější budoucnost či plán, jak určitou verzi budoucnosti naplnit, nebo se jí naopak vyhnout.

Ještě během studené války scenáristika přesáhla hranice bezpečnostní komunity. V jiných částech veřejného sektoru – na ministerstvech zahraničí či v mezinárodních institucích – začaly scénáře sloužit k plánování (*scenario planning*). Na oblibě získaly ve vybraných částech akademické sféry (zejména na poli studia veřejných a sociálních politik, a to i v českém prostředí, například kolem CESES FSV UK; srovnej Potůček 2006; Veselý – Nekola 2007; Frič – Veselý 2010; Potůček et al. 2011) i v soukromém sektoru, kde se staly nástroji strategického managementu a kontroly komodifikovaného rizika. (Kontrola rizik se dle autorů v kritickém proudu bezpečnostních studií posléze stala zpětně mentalitou soudobého bezpečnostního vládnutí, která kontroluje mobility v podmínkách neoliberální

ekonomie, na fungování těchto mobilit závislé, a poukazuje přitom k *možným* katastrofickým dopadům budoucích událostí; srovnej Amooore 2006; Aradau – van Munster 2007; Salter 2008; de Goede 2008; Aradau – van Munster 2011.) Dnes lze proto dohledat nespočetné množství scenáristických projektů, vznikajících v tak rozmanitých prostředích, jako jsou státní úřady, zpravodajské služby (*National Intelligence Council – NIC*),⁶ univerzity, banky, firmy poskytující *management consulting* (McKinsey), bezpečnostně-konzultační společnosti (RAND, Stratfor), *think tanky* působící v oblasti zahraniční politiky (*European Council on Foreign Relations, Stiftung Wissenschaft und Politik, Chatham House*) nebo mezinárodní organizace, a to jak civilní (OECD), tak vojenské (NATO).⁷

Ruku v ruce s touto eskalující proliferací (srovnej Ramirez – Selsky – van der Heijden 2008) vzniká i řada scenáristických příruček, zakotvených v různých epistemologiích a ontologiích (srovnej Schwartz 1996; van der Heijden 1996; Ogilvy 2002; Ringland 2002; Gaßner – Steinmüller 2004; Kosow – Gaßner 2008). Například Schwartz, z nějž v nedávném scenáristickém projektu zaměřeném na budoucnost ČR (za předpokladu odmítnutí „bezdějinnosti“ její historické situace) vycházejí i autoři z CESES (Frič – Veselý 2010), rozkládá proces tvorby scénářů do osmi kroků: identifikace klíčových témat, určení důležitých interních faktorů, stanovení externích hybných sil (*drivers*), seřazení těchto hybných sil podle důležitosti a pravděpodobnosti, sestavení základních logických řetězců scénářů na základě interakce vybraných hybných sil, dotvoření scénářů ve vyprávěcí celky a popis jejich důsledků (Schwartz 1996).

Řada autorů se rovněž pokouší uspořádat množství existujících scénářů pomocí různých kategorizací. Podle Mietzenové a Regera tak lze například v současnosti rozlišovat mezi scénáři deskriptivními (popisujícími možnou budoucnost) a normativními (stanovujícími, jak lze dané budoucnosti dosáhnout, či jak se jí naopak vyhnout); univerzálními či tematicky úzce vymezenými; scénáři s perspektivou krátkodobou, střednědobou či dlouhodobou; scénáři konstruovanými z přítomnosti do budoucnosti, nebo naopak z budoucnosti do přítomnosti; a kvalitativními či kvantitativními (Mietzner – Reger 2004). Borjesonová a její kolegové (2006) potom dále zjemňují rozlišení mezi deskriptivními a normativními scénáři rozdělením prvního typu na scénáře prediktivní (*co se stane*) a explorační (*co se může stát*).

NOVÁ SCENÁRISTIKA JAKO METODA

Metodologický rámec

Novou scenáristiku jako svébytný způsob přístupu k budoucnosti ve vědě o mezinárodních vztazích, jejíž půdu zde z teoretických i metodologických důvodů neopouštíme, je třeba situovat do kontextu vývoje popsaného v předešlých dvou sekcích. Nutno předeslat, že nepředstavuje koherentní výzkumný program ani intradisciplinární identitu. Pro účely této konzultace místo toho vystihuje coby koncept počínání autorů a autorek, jimž jsou společné: 1) kritika tradiční ambice disciplíny mezinárodních vztahů vytvářet spolehlivé předpovědi nejpravděpodobnější budoucnosti, která přímo či nepřímo čerpá z konceptuální výbavy studia komplexních systémů, například skrze pojem nelinearity zpochybňující možnost projekce minulosti (zvláště takové, která je rekonstruována na základě narativního bludu *post hoc, ergo propter hoc*, ale i systémových teorií) do budoucnosti; a 2) přesvědčení, že metoda scénářů může být produktivním způsobem přemýšlení o budoucnosti s teoretickou, ale zejména praktickou relevancí (Patomäki 1996; Weber 1997; Bernstein et al. 2000; Neumann – Øverland 2004; Herrmann – Jong 2007; Patomäki 2008). Tyto scénáře nejsou ideálními budoucnostmi, jichž je třeba prostřednictvím socioekonomického plánování („pětiletky“) docílit, nebo jimž je nutno, v opačné normativní variantě, se za každou cenu vyhnout. Nejsou pravděpodobnostními, a to méně deterministickými předpověďmi. Z hlediska výše představené kategorizace se nejvíce blíží scénářům exploračním. Mohou být definovány například jako „*interně konzistentní hypotézy*

o budoucím vývoji... logické řetězce, v nichž jsou propojeny hybatelé s důsledky svého působení“ (Rosell 1999: 126, citováno dle Bernstein et al. 2000: 54); nebo jako „*přiměřeně pravděpodobné, avšak strukturně odlišné budoucnosti“* (van den Heijden 1996: 29); anebo „*narativy o alternativních budoucnostech, které jsou představeny a diskutovány v určité skupině za účelem identifikace existujících předpokladů a prozkoumání činitelů změny“* (Popper – Wagner – Lempert 2002: 5, citováno dle Neumann – Øverland 2004: 259).

Přístupy jednotlivých autorů jsou nad rámec tohoto společného základu z konceptuálního hlediska (a dílem i z hlediska účelu) rozmanité. Například pro Herrmanna a Jonga (2007) jsou scénáře dílčím nástrojem při sestavování bayesiánských sítí, jež zachycují všechny možné kombinace kauzálních faktorů a určení kumulativní pravděpodobnosti napříč systémem, který tyto faktory vytvářejí. Hlavní motivací autorů je vyvinout metodu pro racionální učení pomocí scénářů (*scenario learning*) mezi zahraničněpolitickými experty, jež by se přiblížila Bayesovu ideálnímu modelu učení: 1) stanovení východiska v podobě původní domněnky; 2) identifikace pravděpodobnosti určitého vývoje za předpokladu, že tato domněnka je správná, a pravděpodobnosti alternativ, pokud se ukáže jako nesprávná; a 3) následné úpravy domněnky v závislosti na skutečném vývoji (Herrmann – Jong 2007: 136–137; srovnej Bayes 1970 [1764]). Tvorba bayesiánských sítí v tomto pojetí počítá se zapojením počítačového výpočtu kumulativních pravděpodobností. Hlavním cílem metody dle autorů nicméně není pravděpodobnostní předpověď, ale účinné učení.

Patomákiho (2008) scénáře jsou založeny na kauzálních komplexech, které vycházejí z (byť opatrně ustavené) historické analogie politickoekonomické situace dnes a před první světovou válkou. Naproti tomu perspektivistický přístup Neumanna a Øverlanda (2004) je založen především na znejistění dominantní lineární koncepce času vedoucí k zvěčnění současných trendů – času, který lze jednoduše rozdělit na minulost, přítomnost a budoucnost. Perspektivistické, tedy mnohaúrovňové scénáře jsou pro ně nástrojem vyjádření nelinearity (minulé i budoucí), které je do jisté míry cílem samo o sobě (srovnej Neumann – Øverland 2004: 268). Na druhé straně se pragmaticky rozhodují lineární koncepci času nezrušit zcela, ale spíše ji skrze perspektivistické scénáře znejistit, neboť počet možných skutečností (nejen budoucností) je v principu nekonečný, tyto skutečnosti jsou vzájemně neusouvztažnitelné a jejich relevance je pro různé účely odlišná.

Bernstein a jeho kolegové (2000) nacházejí inspiraci explicitně, byť letmo a s výhradami, v evoluční teorii, která je jim příkladem funkční teorie v otevřeném systému (zdá se, že smysl přivolání této teorie na pomoc spočívá hlavně v odcizení od newtonovského determinismu stávajících systémových teorií mezinárodních vztahů), implicitně v bayesiánské procesní metodě. Na obou těchto zdrojích staví jejich výzva k vytvoření alternativy k nomotetickému teoretizování obrácenému do minulosti. Tato alternativa spočívá v procesu „předsledování“ (*forward tracking*) či „předuvážování“ (*forward reasoning*). Fakticky znamená překlopení metody sledování procesu (*process tracing*) z minulosti do budoucnosti (k metodě sledování procesu srovnej Bennett 2008; Beach – Pedersen 2012). Budoucnost nelze předpovědět, disciplinovaným přemýšlením o budoucnosti se z ní nicméně – tak, jak je v proudu času zpřítomňována – lze poučit. Nástrojem tohoto disciplinovaného přemýšlení a výsledkem procesu předsledování jsou scénáře, alternativní příběhy o budoucnosti. Díky své četnosti ustavují – podobně jako v perspektivistické scénaristice Neumanna a Øverlanda – možnost různých budoucností, rozlišují to, co je relativně jisté (a co je společné všem scénářům na stejné téma), od relativně nejistého a popisují kauzální mechanismy, jimiž se ta či ona budoucnost zpřítomňuje.

Metoda psaní

Východním krokem při psaní scénářů podle metodologie „nové scénaristiky“ je určení toho, čím tyto scénáře *nejsou*. Především nejsou scénáři normativními ani pravděpodobnostními, ale deskriptivními (exploračními). To neznamená, že vytvářeným scénářům nelze

přikládat určitou míru jistoty a podle tohoto kritéria je řadit na pravděpodobnější a méně pravděpodobné. Ústup od pravděpodobnosti předpovědi se zde projevuje důrazem na tvořivé modelování možných budoucností na úkor stanovení nejpravděpodobnější budoucnosti či pokusů o exaktní stanovení pravděpodobnosti, s níž se ta či ona budoucnost uskuteční. Oproti Kahnovým scénářům, v nichž páteřní trajektorii tvoří projekce „standardního světa“, získaná na základě zpětné projekce o daný časový úsek do minulosti a derivace očekávatelných změn, není v těchto scénářích jedna verze budoucnosti preferována před všemi ostatními, které by potom byly pouhými, více či méně dramatickými odchylkami od této projekce (*surprise-free projection*). Kritériem kvality scénářů potom není otázka, zda se vykreslené verze kryjí se skutečností, která v době psaní scénáře byla ještě nepřítomnou budoucností, ale do jaké míry umožňují tvořivě promýšlet možnosti, jež budoucnost přináší, a zpřítomňováním této budoucnosti i potvrzovat či zpochybňovat zažitá předpoklady našeho poznání.

Prvním příkladem, jak lze při samotné konstrukci scénářů při přijetí východisek nové scenáristiky postupovat, může být návod Bernsteina a jeho kolegů (2000: 55–58). Scenáristický proces je v tomto velmi konkrétním popisu, který je přímo navázán na výzvu k předsledování jako způsobu zacházení s budoucností (viz výše), rozdělen do sedmi kroků. V nich jsou postupně zpracovány hybné síly, předem dané skutečnosti, klíčové neznámé, narativ, rané indikátory, důsledky scénářů a divoké karty.

Hybné síly (driving forces). Hybné síly jsou kauzálními činiteli, které lze vztáhnout k určitému problému. Tyto síly, které ve vzájemných kombinacích komplexních kauzálních mechanismů vedou k jistým výsledkům, mohou, ale nemusí být odvozeny z kauzálních tvrzení společenskovedních teorií. V protikladu s nomotickým teoretizováním (a implicitně ve shodě s přístupem ideografickým) by hybných sil mělo být v této fázi určeno co nejvíce.

Předem dané skutečnosti (predetermined elements). Následně je třeba určit relevantní skutečnosti, které lze na základě poučené rozvahy považovat za relativně jisté. V tom samozřejmě spočívá jisté riziko, neboť považovat něco za jisté lze velmi snadno zkreslením motivovaného uvažování, intersubjektivním předsudkem apod. S patřičnou opatrností lze nicméně pro konkrétní časové rámce některé dlouhodobé trendy (například demografické) nebo skutečnosti za předem dané skutečnosti pojímat.

Klíčové neznámé (critical uncertainties). V další fázi jsou hledány klíčové neznámé, důležité činitele událostí, jejichž podoba, mocnost a důsledky nemohou být předem s jistotou určeny. Tyto neznámé, které mohou být mimo jiné výsledkem vzájemného působení předem daných skutečností, jsou ústředními spojovacími prvky při vytváření scenáristického narativu. Tím se scénáře liší od testování standardních teorií, které propojují již známé prvky. Právě v propojování klíčových neznámých jasnými (hypotetickými) kauzálními vztahy, které mohou být s tím, jak se budoucnost zpřítomňuje, posouzeny a podle potřeby upraveny, spočívá přidaná hodnota scenáristické metody.

Narativ (scenario plot line). Narativ je přesvědčivé vyprávění o tom, jak se budoucnost zpřítomňuje působením hybných sil, předem daných skutečností a různých kombinací klíčových neznámých. Logika každého narativu musí spočívat na předpokladu jisté pravidelnosti, který může vycházet z některé teorie mezinárodních vztahů (například teorie mocenského vyvažování), nemusí – a neměl by – se na ni však omezit. „*Výhodou scenáristické metody je, že nahodilé události, ekvifinalita, multifinalita a komplexní, konjunkturální kauzalita zde již nejsou neodbytnými potížemi, které je třeba minimalizovat nebo jednoduše ignorovat*“ (Tamtéž: 57). Způsobem, jak se s nimi vyrovnat, je konstrukce vícečetných scénářů nebo scénáře, který se rozvíjí.

Rané indikátory (early indicators). Rané indikátory jsou definovány jako pozorovatelné a měřitelné charakteristiky, které badatelé umožňují posoudit, zdali se daný scénář (nebo jeho část) stává skutečností – tedy, zdali se budoucnost zpřítomňuje podle stanovené narativní linie.

Důsledky scénářů (implications of scenarios). Přemýšlení o budoucích důsledcích různých scénářů nutí tvůrce zahraniční politiky předem uvažovat o tom, jak by se v daných situacích (které nemusejí očekávat) zachovali. Umožňuje jim rovněž porovnat náklady a výnosy vývoje podle různých scénářů či jejich částí, a díky rozpracovaným kauzálním řetězcům uvažovat o tom, jak mohou vývoj – potvrzený pomocí pozitivní hodnoty raných indikátorů – v různých stadiích scénáře ovlivnit (například zabráněním tomu, aby se daný scénář „dohrál“ do konce).

Divoké karty (wild cards). Nakonec je třeba promyslet krajně nepravděpodobné, a přesto ne zcela nemyslitelné jevy či události, které by významně narušily výše stanovené kauzální řetězce. Příprava na krajní situace vzniklé v důsledku těchto jevů nebo událostí může být ku prospěchu tvůrcům politiky, zároveň mohou být divoké karty prospěšné při budoucích úpravách teorie, neboť jejich *a priori* formulace je obranou proti *post hoc* determinismu, omezujícím možnosti tvořivého promýšlení minulosti.

Bernstein a jeho kolegové sami podle tohoto návodu konkrétní scénáře nemodelují. Pro názornost je proto na tomto místě užitečné představit další model zakotvený v metodologickém rámci nové scénaristiky. Tento model tvoří páteř nedávno realizovaného scénaristického projektu Ústavu mezinárodních vztahů *Scénáře světové politiky 2012–2013* (Ditrych et al. 2012). Výhodou jeho prezentace je proto možnost zároveň navázat na metodické postupy tam, kde je to užitečné, příklady konkrétní provedené realizace.

Scénáře v duchu výše zmíněné Rosellovy definice chápeme jako interně konzistentní hypotézy o budoucím vývoji. Usilujeme o projekci možných budoucích stavů (*outcomes*) modelovaným působením jasně identifikovaných hybatelů (*drivers*). Cílem této projekce výslovně není pravděpodobnostní předpověď (ve smyslu *point forecast*) ani (normativní) identifikace ideální budoucnosti a způsobu, jak k ní dospět. Studie jsou svou povahou deskriptivní a obsahují „strukturálně odlišné verze budoucnosti“, které mají být nástrojem „zachycení klíčových dynamik, popřípadě poukázání, prostřednictvím rozpracovaného kauzálního řetězce, na možné obtížné představitelné důsledky jinak představitelného jednání“ (Tamtéž: 4).

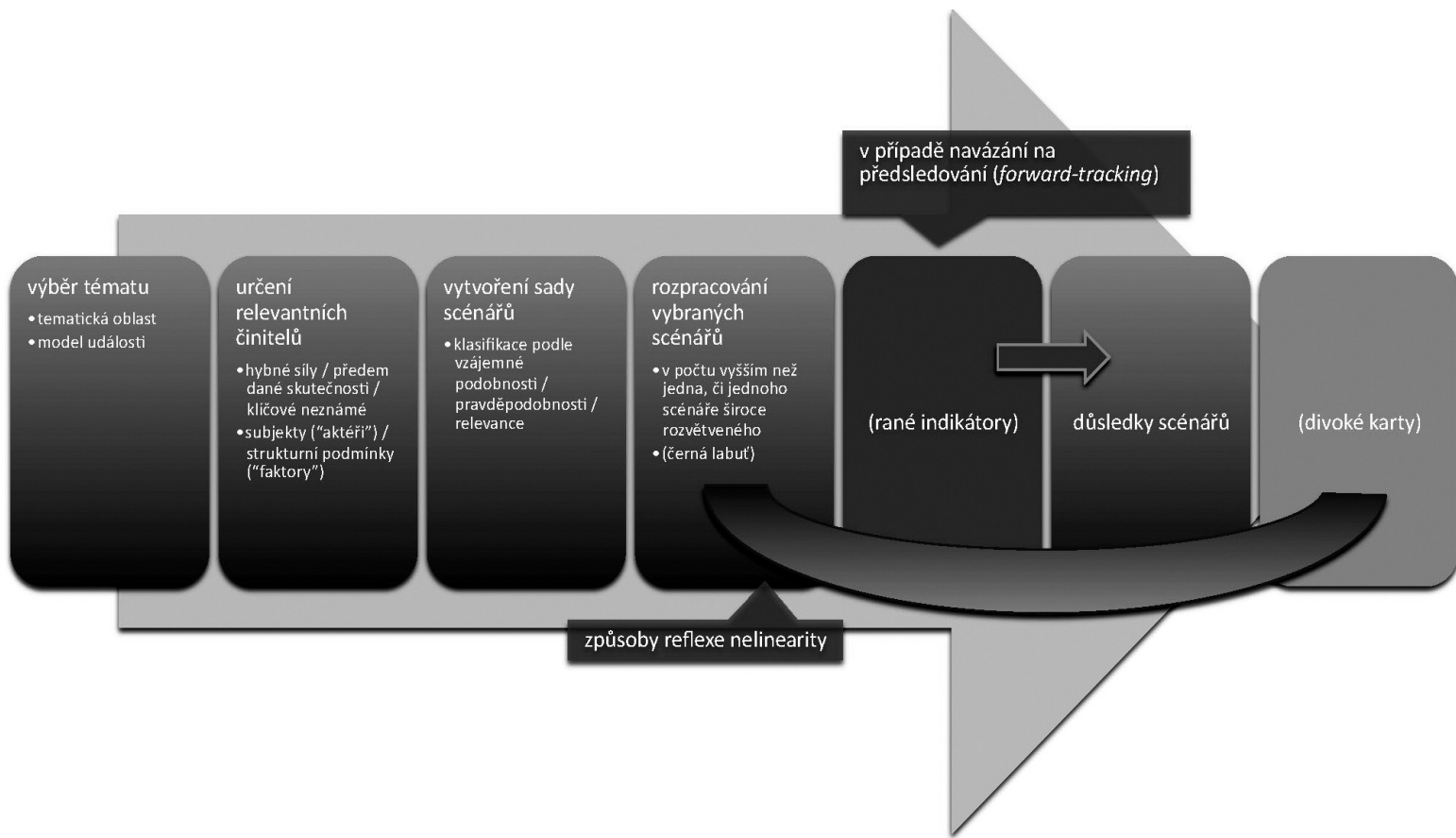
Metodický postup podle modelu užitého v projektu *Scénáře světové politiky 2012–2013* se skládá z následujících pěti kroků: výběr tématu, určení klíčových hybatelů, vytvoření sady scénářů, rozpracování scénářů a doporučení.

Výběr tématu. Vymezení obsahu scénaristické studie lze provést na základě tematické oblasti nebo pomocí „modelu události“, stanovené podle kritéria pravděpodobnosti a relevance, od níž by se scénáře následně odvíjely. Ve *Scénářích světové politiky* je obecně (až na výjimky, kde se model události přímo nabízel, jako v případě amerických či ruských voleb) preferován první způsob. Studie věnovaná Íránu tak neobsahuje možné budoucnosti například po izraelském vojenském útoku na iránská jaderná zařízení, ale obecněji scénáře možného vývoje krize související s jaderným programem země a jeho sekuritizací zahraničními aktéry (Střítecký – Ditrych 2012). Výhodou modelu události je vyšší míra souvstažnosti mezi jednotlivými scénáři. Východisko od jediné události však zvyšuje prvek spekulativnosti a může snížit relevanci modelu.

Určení klíčových hybatelů. Tyto hybatele lze kategorizovat jako 1) *aktéry*, tj. subjekty mající určité preferované cíle a zároveň materiální možnosti, jak jich dosahovat; a 2) *faktory*, dlouhodobé či krátkodobé strukturální podmínky působící ve prospěch změny či zachování daného stavu. Definované hybatele lze seřadit podle významu na základě kvalitativního zhodnocení jejich účinku, kde *účinek* = *dopad* × *určitost*. Hybatele v kontextu tohoto projektu zahrnují hybné síly, předem dané skutečnosti i klíčové neznámé, jak je definoval Bernsteinův kolektiv.

Vytvoření sady scénářů. Třetím krokem je vytvoření sady scénářů, nahrubo zpracovaných na základě kvalitativně modelované interakce vybraných klíčových hybatelů. Scénáře jsou následně seřazeny do skupin podle 1) míry vzájemné podobnosti; 2) pravděpodobnosti; a 3) relevance. Pro účely *Scénářů světové politiky* je relevance chápána jako

Schéma č. 1
Model pro tvorbu scénářů podle nové scenáristiky

předpokládaný dopad – pozitivní či negativní – pro Českou republiku buď přímo, nebo skrze EU.

Rozpracování scénářů. Na základě kvalitativního hodnocení zohledňujícího tato tři kritéria zde jsou posléze rozpracovány tři scénáře – dva scénáře „pravděpodobné“ a scénář „černé labutě“ (srovnej Taleb 2007). Možnou alternativou k rozpracování nahrubo zpracovaných scénářů je jejich zařazení v plném počtu (tj. zpracování všech možných kombinací definovaných klíčových hybatelů) nebo náhodný výběr. V případě vědomého výběru platí, že pravděpodobné scénáře musejí splňovat kritérium pravděpodobnosti, zároveň být přiměřeně relevantní a vzájemně odlišné. Zahrnutí scénáře „černé labutě“ zde znamená, že nelinearita není oproti návodu Bernsteina kolektivu zapracována do modelovaných scénářů až nakonec poukázáním na možné divoké karty, ale zahrnutím samostatného scénáře, který má záměrně nízkou pravděpodobnost, jež je však kompenzována zásadním dopadem. Ten může být postulován jako pozitivní i negativní. Ve *Scénářích světové politiky* byl scénář „černé labutě“, opět na základě pragmatického přístupu, v různých studiích koncipován poněkud odlišně. Například v americké studii představil krajně nepravděpodobné vítězství Rona Paula, které by pro americkou zahraniční politiku – přes strukturální omezení působící ve prospěch *statu quo* – mělo poměrně zásadní důsledky. Smyslem scénáře nebyla pouze hypotetizace krajně nepravděpodobné situace potenciálně zásadního významu, ale i poukázání na skutečnost, že ideová platforma, kterou Ron Paul tvoří a která byla ve scénáři nastíněna, bude (samozřejmě v podstatně menší míře) ovlivňovat americkou zahraniční politiku v příštím volebním období, ať se prezidentem stane kdokoli (Ditrych 2012). Scénář „černé labutě“ v ruské studii vykreslil do jedné z možných krajností promyšlenou trajektorii vývoje, který bylo možno považovat za lineární (Kratochvíl 2012). Za scénář „černé labutě“ v afghánské studii byl se zřetelným kritickým ostnem vybrán *oficiální* tranziční plán NATO a USA, podle autorů studie vykazující znaky potlačeného vnímání reality bezpečnostního prostředí v Afghánistánu a klíčových hybatelů jeho vývoje v následujících letech (Hynek – Eichler 2012).

Doporučení. Autoři studií se ve *Scénářích světové politiky* zamýšlejí i nad důsledky svých scénářů. V závěru jsou tak formulována jako doporučení pro tvůrce české zahraniční politiky, kteří jsou významnou cílovou skupinou výsledné publikace. Na rozdíl od Bernsteina kolektivu však není tento model přímo spojen s předsledováním budoucnosti, tedy sledováním, zdali se budoucnost odvíjí podle stanovené trajektorie, a pro tvůrce zahraniční politiky proto nedefinuje soustavu raných indikátorů.

Metodický postup Bernsteina a jeho kolegů a metodický postup aplikovaný ve *Scénářích světové politiky* vznikly v poněkud odlišných kontextech – v prvním případě je jím teoretická diskuse o předsledování, v případě druhém šablona pro konkrétní scénaristický projekt. Prolnutím obou postupů, z nichž ani jeden není považován za správnější, lze nyní odvodit možný obecnější vizuální model (viz schéma č. 1).

* * *

Scenaristika není ve vědě o mezinárodních vztazích zavedenou metodou. Ve svém nedávném vývoji, teoreticky zakotveném v kritice možnosti pravděpodobnostní předpovědi stávajících (systémových) teorií mezinárodních vztahů, která si vypůjčuje koncepty jako nelinearita z matematického studia komplexních systémů, může přitom poskytnout nástroje k zvýšení praktické relevance oboru v očích tvůrců zahraniční politiky (ať už státních institucí, či nestátních aktérů) i široké veřejnosti. Scénáře zpracovávané podle jasně stanoveného metodologického rámce poskytují výzkumníkům v oboru možnost dokázat, že jejich teoretické a historické vědomosti jsou prakticky relevantní, neboť mohou být užitečně vztaženy k budoucnosti. Díky rozpracovaným kauzálním řetězcům mohou tomuto publiku scénáře nabídnout mnohaúrovňovou verzi budoucnosti perspektivisticky zpochybňující jednoduché historické analogie, hluboce zakořeněné představy o příčině

a následku a zvěcnění přítomných trendů v mezinárodní politice. Tvůrcům zahraniční politiky nabízejí kromě toho i možnost uvažovat dopředu o výhodách a nevýhodách, které jim z jednotlivých možných budoucností poplynou, a zpřítomňování těchto budoucností ovlivňovat. Na druhé straně může scenáristická metoda vnášet nové ideje a argumenty i na pole teorie, a vytvořit tak vítaný kontrapunkt k násilnému přizpůsobování existujících teorií novým podmínkám – a tím mimo jiné zpětně zdokonalovat potenciál scenáristické předpovědi, která nutně závisí na jistých, z teorie odvozených pravidelnostech nutných k vytvoření logicky konzistentního vyprávění.

Nová scenáristika je užitečným rámcem pro rozšiřování prostoru myšlení o mezinárodní politice tvořivými způsoby zacházení s budoucností. Hlavním úskalím tohoto typu výzkumu, výslovně zaměřeného na překonávání zavedených hranic myšlení, je nedůslednost autorské (sebe)reflexe. Nová scenáristika cíleně upozorňuje na problém dějinné nelinearity, mimo jiné konstrukcí četných možných budoucností. Pro každý narativ je však nezbytná určitá teoreticky zakotvená pravidelnost, v níž jsou na sebe jednotlivé události navazovány jako korálky na šňůru. Autor se tak musí mít na pozoru, aby těmto pravidelnostem nepodleh, aby výsledné scénáře nebyly pouhými kanonickými variacemi a aby se prostředky práce s nelinearitou (divoké karty, černé labuť) nestaly pouhým dodatkem odsunutým na okraj a pro výsledek nerelevantním. Riziko omezené předpovědi (*underpredicting*) v takovém případě má však i svůj protiklad v podobě předpovědi přemrštěné (*overpredicting*), typické pro systémy, které se nedávno dramaticky změnily. Nepředvídaný konec studené války je zřejmým příkladem prvního problému. Následné formulace velkolepých tezí o konci dějin či střetu civilizací (Fukuyama 1992; Huntington 1993) ilustrují problém opačný.

S autorskou reflexí souvisí i otázka ontologická a epistemologická. Problémy s ní spojené poodhaluje (sebe)kritický pohled na scenáristický projekt ÚMV. Aniž by byla o ontologii a epistemologii v jeho průběhu vedena zvláštní diskuse, autoři studii se bez výjimky přiklonili k epistemologické pozici, jež předpokládá kauzální vztahy mezi objekty sociálního světa, nahlédnutelné sekvenčními kauzálními mechanismy (srovnej Salmon 1984; Little 1990; Gerring 2010; Hedström – Ylikoski 2010) – tedy k pozici blízké kritickému realismu (srovnej Bhaskar 2008; Kořan 2008). Vzhledem k tomu, že jedním z určených cílů projektu bylo zachytit klíčové dynamiky rozpracováním kauzálních řetězců, není tento epistemologický krok ani navzdory absenci debaty na dané téma příliš překvapivý. Nicméně tyto projekce mohly být provedeny pouze na určitém teoretickém základě postulujícím ontologická východiska o povaze poznávaného. V této souvislosti je zajímavější skutečnost, že autoři se zde opět zdánlivě bez výjimky přiklonili (přes různé teoretických škol, k nimž se hlásí, a konstruktivistické, či dokonce poststrukturalistické založení několika z nich) k modelu racionálního aktéra zvažujícího náklady a výnosy svého jednání při přiměřeném povědomí o preferencích ostatních aktérů a možných účincích vnějších hybatelů. Důvody tohoto příklonu nejsou zcela nasnadě. Lze je hledat jak v hluboké zakořeněnosti racionální volby a modelu racionálního aktéra v politické analýze (u analýzy zahraniční politiky srovnej Allison 1971) i v pocitu, že je nutné zjednodušit narativ vzhledem k velmi omezenému prostoru pro jednotlivé scénáře. Tak či tak, autoři nesou normativní důsledky takového rozhodnutí – ať vědomého, či nevědomého –, posilujícího realistické chápání politické praxe.

¹ České slovo „předpověď“ v sobě skrývá jak anglické *forecast*, tak *prediction*.

² Mezi stěžejní práce výslovně zaměřené na předpovídání v mezinárodní politice v tomto období patří například Bell (1964); Freeman – Job (1979); Choucri – Robinson (1978); nebo Singer – Wallace (1979).

³ Plánování pomocí konstrukcí možné budoucnosti samozřejmě tomuto období předcházelo, zejména v oblasti moderní vojenské strategie, která se stala východiskem pro moderní mentality vládnutí (srovnej Foucault 2001; Reid 2003) včetně socioekonomického plánování (viz níže).

⁴ Starší, avšak detailní shrnutí debaty nabízí Layne (2009). K mravnímu argumentu srovnej Pfaff (2010).

- ⁵ Bernstein a jeho kolegové (2000) v této souvislosti uvádějí případ alternace mezi vnímáním politiky odstrašování a usmířování jako ideálního způsobu vztahování se k nepříteli. Interpretace příčin první světové války se tak odrazila ve volbě politiky usmířování na straně západoevropských mocností ve třicátých letech. „Mnichovská zkušenost“ v americkém strategickém myšlení po druhé světové válce naproti tomu posílila nutnost odstrašovat SSSR.
- ⁶ Z potřeby vypořádat se s rostoucí komplexitou analyzovaného prostředí přistoupil NIC ve svých *National Intelligence Estimates* s koncem studené války k metodě vícečetných scénářů, nahrazujících dřívější předpovědi nejpravděpodobnějšího vývoje (srovnej Nye 1994: 88).
- ⁷ Anotovaná bibliografie volně dostupných scénaristických studií je každoročně součástí předpovědní publikace *State of the Future*, kterou zpracovává The Millenium Project s využitím adaptované metody kolektivního rozvažování o budoucnosti Delphi, původně vyvinuté v RAND (srovnej Glenn – Gordon – Florescu 2012). Autoři spojení s touto institucí redigují rovněž obsáhlou příručku (obecně) předpovědních metod (Glenn – Gordon 2009).

Literatura

- Allison, Graham (1971): *Essence of Decision*. Boston: Little Brown.
- Amoore, Louise (2006): Biometric Borders: Governing Mobilities in the War on Terror. *Political Geography*, Vol. 25, No. 3, s. 336–351.
- Aradau, Claudia – Munster, Rens van (2007): Governing Terrorism Through Risk. *European Journal of International Relations*, Vol. 13, No. 1, s. 89–115.
- Aradau, Claudia – Munster, Rens van (2011): *Politics of Catastrophe*. London: Routledge.
- Bayes, Thomas (1970): An Essay Towards Solving a Problem in the Doctrine of Chances. In: Pearson, E. S. – Kendall, M. G. (eds.): *Studies in the History of Statistics and Probability*. London: Charles Griffin.
- Beach, David – Pedersen Rasmus (2012): *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Bell, Daniel (1964): Twelve Models of Prediction: A Preliminary Sorting of Approaches in the Social Sciences. *Daedalus*, Vol. 93, No. 3, s. 845–880.
- Bennett, Andrew (2008): Process Tracing: A Bayesian Perspective. In: Steffensmeier, Janet Box – Brady, Henry – Collier, David (eds.): *The Oxford Handbook of Political Methodology*. Oxford: Oxford University Press.
- Bernstein, Steven – Lebow, Richard Ned – Gross Stein, Janice – Weber, Steven (2000): God Gave Physics the Easy Problems: Adapting Social Science to an Unpredictable World. *European Journal of International Relations*, Vol. 6, No. 1, s. 43–76.
- Bhaskar, Roy (2008): *A Realist Theory of Science*. London: Routledge.
- Borjeson, Lena – Hojer, Mattias – Dreborg, Karl-Henrik – Ekvall, Tomas – Finnveden, Göran (2006): Scenario types and techniques: Towards a user's guide. *Futures*, Vol. 38, No. 7, s. 723–739.
- Bousquet, Antoine – Geyer, Robert (2011): Introduction: Complexity and the International Arena. *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 24, No. 1, s. 1–3.
- Bousquet, Antoine – Curtis, Simon (2011): Beyond Models and Metaphors: Complexity Theory, Systems Thinking and International Relations. *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 24, No. 1, s. 43–62.
- Carr, E. H. (1946): *The Twenty Years' Crisis*. London: Macmillan.
- Ditrych, Ondřej (2012): Amerika po volbách: Velké strategie vs. struktury a zdroje. In: Ditrych, Ondřej et al.: *Scénáře světové politiky 2012–2013*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Ditrych, Ondřej et al. (2012): *Scénáře světové politiky 2012–2013*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Doran, Charles (1999): Why Forecasts Fail: The Limits and Potential of Forecasting in International Relations and Economics. *International Studies Review*, Vol. 1, No. 2, s. 11–41.
- Drezner, Daniel (2011): *Theories of International Politics and Zombies*. Princeton: Princeton University Press.
- Drulák, Petr et al. (2008): *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.
- Ferguson, Niall (2010): Complexity and Collapse: Empires on the Edge of Chaos. *Foreign Affairs*, Vol. 89, No. 2, s. 18–32.
- Foucault, Michel (2001): Governmentality. In: Faubion, James (ed.): *Michel Foucault: Power*. London: Allen Lane.
- Freeman, John – Job, Brian (1979): Scientific Forecasts and Predictions: Problems of Definition and Epistemology. *International Studies Quarterly*, Vol. 23, No. 1, s. 113–143.
- Frei, Christoph (2001): *Hans J. Morgenthau: An Intellectual Biography*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- Frič, Pavol – Veselý, Arnošt (eds., 2010): *Riziková budoucnost: Devět scénářů vývoje české společnosti*. Praha: Matfyzpress.
- Fukuyama, Francis (1992): *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
- Gaddis, John (1993): International Relations Theory and the End of the Cold War. *International Security*, Vol. 17, No. 3, s. 5–58.
- Gaddis, John (1996): History, Science and the Study of International Relations. In: Woods, Ngairé (ed.): *Explaining International Relations since 1945*. Oxford: Oxford University Press.

- Gaßner, Robert – Steinmüller, Karlheinz (2004): Scenarios that Tell a Story – Normative Narrative Scenarios. Příspěvek na semináři *New Technology Foresight, Forecasting & Assessment Methods*, Seville, 13.–14. května.
- George, Alexander (1993): *Bridging the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy*. Washington: U. S. Institute of Peace.
- Gerring, John (2010): Causal Mechanisms: Yes, But... *Comparative Political Studies*, Vol. 43, No. 11, s. 1499–1526.
- Giddens, Anthony (1976): *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretative Sociologies*. New York: Basic Books.
- Glenn, Jerome – Gordon, Theodore (2009): *Future Research Methodology 3.0*. Washington: Millenium Project.
- Glenn, Jerome – Gordon, Theodore – Florescu, Elizabeth (2012): *State of the Future 2012*. Washington: Millenium Project.
- Goede, Marieke de (2008): The Politics of Preemption and the War on Terror in Europe. *European Journal of International Relations*, Vol. 14, No. 1, s. 161–185.
- Hedström, Peter – Ylikoski, Petri (2010): Causal Mechanisms in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology*, Vol. 36, No. 1, s. 49–67.
- Heijden, Kees van den (1996): *Scenarios: The Art of Strategic Conversation*. Chichester: Wiley and Sons.
- Herrmann, Richard – Jong, Kun Choi (2007): From Prediction to Learning: Opening Experts' Mind to Unfolding History. *International Security*, Vol. 31, No. 4, s. 132–161.
- Hoffmann, Stanley (1959): International Relations: The Long Road to Theory. *World Politics*, Vol. 11, No. 3, s. 346–377.
- Hoffmann, Stanley (1977): An American Social Science: International Relations. *Daedalus*, Vol. 106, No. 3, s. 41–60.
- Huntington, Samuel (1993): The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 3, s. 22–49.
- Hynek, Nik – Eichler, Jan (2012): Afghánistán: Retalibanzace nebo občanská válka? In: Ditrych, Ondřej et al.: *Scénáře světové politiky 2012–2013*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Choucri, Nazli – Robinson, Thomas (1978): *Forecasting in International Relations: Theory, Methods, Problems, Prospects*. San Francisco: Freeman.
- Jarvis, Robert (1997): *System Effects: Complexity in Political and Social Life*. Princeton: Princeton University Press.
- Kahn, Herman (1960): *On Thermonuclear War: Thinking the Unthinkable*. Princeton: Princeton University Press.
- Kahn, Herman – Wiener, Anthony (1967): *The Year 2000: A Framework for Speculation on the Next Thirty-Three Years*. New York: Macmillan.
- Kořan, Michal (2008): *Člověk, poznání a mezinárodní politika: Pragmatismus a vědecký realismus jako filozofie vědy v mezinárodních vztazích*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Kosow, Hannah – Gaßner, Robert (2008): *Methods of Future and Scenario Analysis*. Bonn: Deutsches Institut für Entwicklungspolitik.
- Kratochvíl, Petr (2012): Ruské volby: Tři variace na jedno vítězství. In: Ditrych, Ondřej et al.: *Scénáře světové politiky 2012–2013*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Layne, Christopher (2009): The Waning of U. S. Hegemony: Myth or Reality? *International Security*, Vol. 34, No. 1, s. 147–172.
- Lebow, Richard (2010): *Forbidden Fruit: Countfactuals and International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Little, Daniel (1990): *Varieties of Social Explanation: An Introduction to the Philosophy of Social Science*. Oxford: Westview Press.
- Mietzner, Dana – Reger, Guido (2004): Scenario Approaches – History, Differences, Advantages and Disadvantages. Příspěvek na semináři *New Technology Foresight, Forecasting & Assessment Methods*, Seville, 13.–14. května.
- Morgenthau, Hans (1948): *Politics among Nations*. New York: Knopf.
- Neumann, Iver – Øverland, Erik (2004): International Relations and Policy Planning: The Method of Perspective Scenario Building. *International Studies Perspectives*, Vol. 5, No. 3, s. 258–277.
- Nye, Joseph (1994): Peering into the Future. *Foreign Affairs*, Vol. 73, No. 4, s. 82–93.
- Nye, Joseph (2011): *The Future of Power*. New York: Perseus.
- Ogilvy, James (2002): *Creating Better Futures: Scenario Planning as a Tool for a Better Tomorrow*. New York: Oxford University Press.
- Patomäki, Heikki (1996): How to Tell Better Stories about World Politics. *European Journal of International Relations*, Vol. 2, No. 1, s. 105–133.
- Patomäki, Heikki (2008): *The Political Economy of Global Security: War, Future Crises and Changes in Global Governance*. London: Routledge.
- Pfaff, William (2010): *The Irony of Manifest Destiny*. New York: Walker.
- Popper, Steven – Lempert, Robert – Wagner, Caroline (2002): Moving beyond Foresight. Příspěvek na konferenci *Foresight, Scenarios, Lanscaping*, Brusel, 5. července.
- Potůček, Martin (2006): *Manuál prognostických metod*. Praha: Slon.

- Potůček, Martin et al. (2011): *Poznávání budoucnosti jako výzva*. Praha: Karolinum.
- Ramirez, Rafael – Selsky, John – van der Heijden, Kees (eds., 2008): *Business Planning in Turbulent Times: New Methods for Applying Scenarios*. London: Earthscan.
- Reid, Julian (2003): Foucault on Clausewitz: Conceptualizing the Relationship between War and Power. *Alternatives*, Vol. 28, No. 1, s. 1–28.
- Ringland, Gill (1998): *Scenario Planning: Managing for the Future*. Chichester: Wiley and Sons.
- Ringland, Gill (2002): *Scenarios in Public Policy*. Chichester: Wiley and Sons.
- Rosell, Steven (1999): *Renewing Governance: Governing by Learning in the Information Age*. New York: Oxford University Press.
- Rosenau, James (1990): *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Salmon, Wesley (1984): *Scientific Explanation and the Causal Structure of the World*. Princeton: Princeton University Press.
- Salter, Mark (2008): *Politics at the Airport*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Schneider, Gerald – Gleditsch, Nils Petter – Carey, Sabine (2010): Exploring the Past, Anticipating the Future: A Symposium. *International Studies Review*, Vol. 12, No. 1, s. 1–7.
- Schneider, Gerald – Gleditsch, Nils Petter – Carey, Sabine (2011): Forecasting in International Relations: One Quest, Three Approaches. *Conflict Management and Peace Science*, Vol. 28, No. 1, s. 5–14.
- Schwartz, Peter (1996): *The Art of the Long View*. New York: Doubleday.
- Singer, David – Wallace, Michael (1979): *To Augur Well: Early Warning Indicators in World Politics*. London: SAGE.
- Střítecký, Vít – Ditrych, Ondřej (2012): Írán: Krize bez konce? In: Ditrych, Ondřej et al.: *Scénáře světové politiky 2012–2013*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Taleb, Nassim (2007): *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. New York: Random House.
- Veselý, Arnošt – Nekola, Martin (eds., 2007): *Analýza a tvorba veřejných politik: Přístupy, metody a praxe*. Praha: Slon
- Weber, Steven (1997): Prediction and the Middle East Peace Process. *Security Studies*, Vol. 6, No. 4, s. 167–179.